

MAKTABGACHA YOSHDAGI DIVERGENT TAFAKKYRLI BOLALAR LUG'ATINI BOYITISHDA TA'LIMY O'YINLAR

Shokirjonova Fotimaxon Murodjon qizi.

FarDu Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabasi

fotimaxon0303@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi divergent tafakkurli bolalarning lug'atini boyitishda ta'limiy o'yinlarning ahamiyati tahlil qilingan. Didaktik va qoidali o'yinlar bolalarning so'z boyligini kengaytirish, kreativ tafakkurini rivojlantirish va kommunikativ ko'nikmalarini shakllantirish vositasi sifatida ko'rib chiqilgan. Shuningdek, maqolada o'yin turlarining psixologik va pedagogik jihatlari hamda ularning bolalar lug'atini shakllantirishga ta'siri haqida ilmiy asoslar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Divergent tafakkur, maktabgacha ta'lim, ta'limiy o'yinlar, lug'at boyligi, ijodiy tafakkur, didaktik o'yinlar, kommunikativ ko'nikmalar, psixolingvistika, og'zaki so'z o'yinlari, qoidali-harakatli o'yinlar.

KIRISH

Divergent tafakkur nima va u bolalarning lug'at boyligi bilan qanday bog'liq ekanligini tushuntirish. Divergent tafakkur bolaning ijodiy va noodatiy fikrlash qobiliyatini shakllantiradi. Bunda lug'at boyligi katta ahamiyatga ega bo'lib, bola qancha ko'p so'z bilsa, o'z fikrlarini shunchalik keng ifoda eta oladi.

Divergent tafakkur – bu bolaning kreativ va noodatiy fikrlash qobiliyati bo'lib, u turli muammolarni hal qilishda bir nechta yechim topish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Lug'at boyligi esa bu tafakkurning rivojlanishida muhim o'rin tutadi, chunki bola qanchalik ko'p so'z bilsa, shunchalik aniq va xilma-xil fikrlarni ifoda eta oladi.

Ta'limiy o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga kiradi. O'yin maqsadi o'yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Ta'limiy o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya qilish, unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi.

ASOSIY QISM

Ta'limiy o'yinlarda tabiiy narsa va buyumlardan keng foydalaniladi. Bolaning kun tartibida ta'limiy o'yin uchun vaqt va joy ajratilishi kerak. Bunday o'yinlar mashg'ulot jarayonida va o'yindan tashqari vaqtlarda guruh yoki yakka-yakka

o'tkaziladi. Bunda o'yin mazmuni va natijasi puxta aniqlanadi. Ta'limiy o'yinlarda quyidagi qoidalarga amal qilinishi kerak:

- 1.Navbatma-navbat ta'sir etish.
- 2.So'ralganda javob berish.
- 3.O'rtoqlari fikrini eshita olish.
- 4.O'yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslik.
- 5.O'yin qoidasini bajarish.
- 6.O'z xatosini tan olish.

Ta'limiy o'yinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish lozim. O'yinda o'yin tempi va ritmi katta rol o'ynaydi, juda sekin va bir tekisdagi temp bolani ko'p kuttiradi, juda tez temp esa bolalarni hayajonga soladi, turli bahs-munozaralarga olib keladi. Kattalar tomonidan o'yin ishtirokchilarini to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega.

Ta'limiy o'yinlarning quyidagi turlari mavjud: a) buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan; b) stol-bosma; d) og'zaki so'z o'yinlari.

Buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar bolaning ilk yoshidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar o'ynaladigan o'yin turi hisoblanadi. Bunda bolalarning tasavvurlari, diqqatlari o'yin asosini tashkil etadi. Ularda tevarak-atrofdagi narsa va buyumlar, ularning sifati, foydali tomonlari to'g'risida umumiy tushuncha hosil bo'ladi. O'yinda o'ynaladigan har bir buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish imkonini berishi lozim. Bunday o'yinlar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

Stol-bosma o'yinlari bolalarning tevarak-atrof haqidagi tasavvurlarini aniqlash, bir tizimga solish, tafakkurini (tahlil qilish, sintez, umumlashtirish, tavsiflash) o'stirish imkonini beruvchi o'yin usulidir. Bu o'yin turiga a) loto; b) juft rasmlar; d) domino; e) labirint kiradi.

Lug'atni boyitish uchun yordam beradigan ta'limiy o'yinlarning turlari.

Didaktik o'yinlar ta'limiy o'yin sifatida bolalarning yosh xususiyatlariga mos keladigan o'yinlar sirasiga kiradi. Didaktik o'yinlarning muhim belgisi undagi qoidalarning mavjudligidir. O'yinda o'yin niyati, o'yin qoidalari, o'yin harakatlari o'rtasida uzviy aloqa mavjud. O'yin niyati o'yin harakatlarining tabiatini belgilaydi. O'yin qoidasi esa, o'yin harakatlarini, vazifasini hal etishga va o'yindagi harakatlarni amalga oshirishga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar orqali bolalarga yangi bilimlar, tushunchalar berib boriladi. Bu o'yinlarda bolaning har tomonlama rivojlanishi, bilim jarayoni, sensor madaniyati, nutq faoliyati, aqliy qobiliyatlari takomillashadi. O'yin qoidasiga rioya etish, unga amal qilish o'yin mazmunini boyitadi.

Didaktik o'yinlarda tabiiy narsa va buyumlardan keng foydalaniladi. Bolaning kun tartibida didaktik o'yin uchun vaqt va joy ajratilishi kerak. Bunday o'yinlar mashg'ulot jarayonida va o'yindan tashqari vaqtlarda guruh yoki yakka-yakka o'tkaziladi. Bunda o'yin mazmuni va natijasi puxta aniqlanadi. Didaktik o'yinlarda quyidagi qoidalariga amal qilinishi kerak:

1. Navbatma-navbat ta'sir etish.
2. So'ralganda javob berish.
3. O'rtoqlari fikrini eshita olish.
4. O'yin jarayonida boshqalarga xalaqit bermaslik.
5. O'yin qoidasini bajarish.
6. O'z xatosini tan olish.

Didaktik o'yinlarda bolalarning yosh, individual xususiyatlarini hisobga olish lozim. O'yinda o'yin tempi va ritmi katta rol o'ynaydi, juda sekin va bir tekisdagi temp bolani ko'p kuttiradi, juda tez temp esa bolalarni hayajonga soladi, turli bahs-munozaralarga olib keladi. Kattalar tomonidan o'yin ishtirokchilarini to'g'ri baholash muhim ahamiyatga ega.

Didaktik o'yinlar nafaqat bolalarning so'z boyligini oshiradi, balki ular o'z fikrlarini aniq ifodalashga, muloqotga kirisha olishga ham yordam beradi. Bu esa kelajakda bolalarning nutqiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ko'rgazmali materiallar bilan o'ynaladigan ta'limiy o'yinlar. Didaktik o'yinlarning quyidagi turlari mavjud: a) buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan; b) stol-bosma; d) og'zaki so'z o'yinlari.

Didaktik o'yinlar bolalarning so'z boyligini kengaytirish va yangi tushunchalarni o'zlashtirishga yordam beradi. Masalan, 'Kim tez aytadi?' o'yini orqali bola tez fikrlash va javob berish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Buyum va o'yinchoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlar bolaning ilk yoshidan boshlab, to maktab yoshiga yetgunga qadar o'ynaladigan o'yin turi hisoblanadi. Bunda bolalarning tasavvurlari, diqqatlari o'yin asosini tashkil etadi. Ularda tevarak-atrofdagi narsa va buyumlar, ularning sifati, foydali tomonlari to'g'risida umumiy tushuncha hosil bo'ladi. O'yinda o'ynaladigan har bir buyum yoki o'yinchoq o'zining tashqi ko'rinishiga ega bo'lishi, narsaning asosiy belgisini ajrata bilish imkonini berishi lozim. Bunday o'yinlar bolalarning narsalarning shakli, hajmi, belgisi, sifati haqidagi bilimlarini kengaytiradi.

Og'zaki so'zli o'yinlari- katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan o'tkaziladi. Ular bolaning eshita olish, zudlik bilan javob topa olish, o'z fikrlarini tez va aniq ifoda eta olishga o'rgatadi. Tadqiqotchilarning fikricha, bunday o'yinlar bolaning aqliy rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan o'yin turlarida didaktik maqsad va o'yin materiallarining mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixolingvistika nuqtayi nazaridan qaraganda, ogʻzaki soʻz oʻyinlari bola ongida assotsiativ bogʻlanishlar hosil qilish orqali lugʻat boyligini kengaytiradi. Bu oʻyinlar nafaqat soʻz yodlashga, balki ularni nutq jarayonida faol qoʻllashga ham undaydi.

Qoidali-harakatli oʻyinlar- asosini bolaning jismoniy rivojlanishiga qaratilgan harakatlar tizimi egallaydi. Bunda asosan yurish, yugurish, sakrash, chirmashib chiqish, uloqtirish, emaklash kabi harakatlar oʻyin mazmunini belgilaydi. Qoidali-harakatli oʻyinlar kelib chiqishiga koʻra: a) xalq milliy oʻyinlari; b) mualliflik oʻyin turlariga boʻlinadi. Bu turdagi oʻyinlar bolalarni jamoaviy muhitda muloqot qilishga oʻrgatadi. Masalan, ‘Kim oldin topadi?’ oʻyini bolalarni buyruqlarga rioya qilish va yangi soʻzlarni oʻrganishga undaydi.

Har ikkala oʻyin turida ham asosiy mezon oʻyin qoidasi boʻlib hisoblanadi. Harakatli oʻyinlar harakatlarning aniqligi, ifodaliligi, bolalarda tezkorlik, epcchilik, mardlik kabi olijanob fazilatlarni tarbiyalab boradi. Koʻpchilik harakatli oʻyinlar jamoa boʻlib oʻynashga mos boʻlib, bu jamoada uyushgan holatda harakat qilish qobiliyatini shakllantiradi. Qoidali harakatli oʻyinlarni oʻtkazishda bolalarga rolni toʻgʻri taqsimlash, oʻyin jarayonini kuzatib borish, unga rahbarlik qilish, oʻz vaqtida yaxshi harakatlarni ragʻbatlantirish oʻyin nufuzini oshiradi. Oʻyin jarayonida quvnoq kayfiyat, ijobiy histuygʻular yuzaga keladi.

Qoidali-harakatli oʻyinlar avval jismoniy tarbiya mashgʻulotida oʻrganiladi. Soʻngra boshqa jarayonlarda takroran oʻynatilishi lozim. «Bolajon» dasturida turli yosh guruhlari boʻyicha oʻtkaziladigan harakatli milliy oʻyinlar turkumlari kiritilgan.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi divergent tafakkurli bolalarning lugʻatini boyitishda taʼlimiy oʻyinlar muhim rol oʻynaydi. Ushbu oʻyinlar bolalarning soʻz boyligini kengaytirish, ijodiy tafakkurini rivojlantirish va muloqot koʻnikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Oʻyin jarayonida bola yangi soʻzlarni oʻzlashtirib, ularni nutqida faol qoʻllashni oʻrganadi. Kelgusida taʼlimiy oʻyinlarning bola lugʻatini shakllantirishdagi aniq mexanizmlari chuqurroq oʻrganilishi zarur. Shuningdek, turli yosh guruhlaridagi bolalar uchun eng samarali oʻyin turlarini aniqlash boʻyicha tadqiqotlar olib borish muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Babayeva, D. R. (2018). Nutq oʻstirish nazariyasi va metodikasi. Toshkent: Barkamol fayz media.
2. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
3. Piaget, J. (1960). The Language and Thought of the Child. Routledge & Kegan Paul.
4. Bronfenbrenner, U. (1979). The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. Harvard University Press.
5. Erikson, E. H. (1950). Childhood and Society. W. W. Norton & Company.